

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1654/1665

**Din-Mezhep Bağlamında Memlûk Sultanlığı ile İlhanlı
Devleti İlişkisi**

The Relationship between the Mameluke Sultanate and the Ilkhanid
State in the Context of Religion-Religious Sects

Hatice GÜLER

**Öğr. Gör. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri
ve İnkılap Tarihi Bölümü**

**Lect. Dr., K.A.E. University, Rectorate, Department of History of Atatürk's
Principles and Revolution**

haticeguler@ahievran.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-8544-2734

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 12.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 05.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 08.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: GÜLER, H. (2019). Din-Mezhep Bağlamında Memlûk Sultanlığı ile İlhanlı Devleti İlişkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1654-1665. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/563533>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Din-Mezhep Bağlamında Memlûk Sultanlığı ile İlhanlı Devleti İlişkisi

Öz

Bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır: Birincisi XIII. yüzyılın ortalarında Memlûk Devleti tarafından tesis edilmeye çalışılan huzur ortamının İlhanlı devleti eliyle hangi temeller üzerine zedelendiğini tespit etmek, ikincisi ise İlhanlı devletinin tutumu karşısında Memlûklerin sergilediği tavrın mezhepsel boyutlarını ortaya koymaktır. Elbette İlhanlı Devleti-Memlûk Sultanlığı münasebetinin esasını belirleyen sadece din ve mezhep farklılığı değildir. Açıkçası Memlûkler ve İlhanlı devletleri arasındaki ilişkinin tanımı birbirlerine yönelik istila tehdidi söz konusu olduğunda karşılıklı tutumlarıdır. Bu teorik çerçeve, hakim oldukları tüm coğrafyayı kapsamı itibarıyla halifeliği de içermektedir. Halbuki İslam fetih anlayışının temelini teşkil eden cihat teorisine göre gayr-i müslime karşı savaş verilmelidir. Memlûk Devleti'nin İlhanlılara karşı olağan savaş koşullarından bile çok daha fazla güce ihtiyaç duyması normal karşılanmamalı ve bu durumun temelleri irdelenmelidir. Çalışmamızda şartların Memlûkler lehine gelişmesine kadar olan hadiseler tespit edilmekle birlikte dinî ve siyasî etkilerin tesiriyle her iki devletin birbirini tarihten silecek ciddi boyutlara erişmediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, İlhanlılar, İslamiyet, Mezhep, Din.

The Relationship between the Mameluke Sultanate and the Ilkhanid State in the Context of Religion-Religious Sects

Abstract

The study has two purposes: Firstly, it is aimed to determine on what foundations the peace atmosphere, which was tried to be established by the Mameluke State in the middle of the 18th century, was damaged by the Ilkhanids and secondly to reveal the sectarian dimensions of the attitudes displayed by the Mamelukes against the attitudes of the Ilkhanids. Undoubtedly, it is not only the religious and sectarian difference which establishes the essence of the relationship between the Ilkhanid State-Mameluke Sultanate. The relationship between the Ilkhanid State-Mameluke Sultanate is obviously defined by their mutual attitudes in case of an invasion threat to each other. This theoretical framework includes caliphate as well, because it comprises the entire geography. However, according to the jihad theory which is the basis of the Islamic understanding of conquest, the non-muslims should be fought. The need of the Mameluke State for more power than the usual conditions of war against the Ilkhanids should not be considered normal and the reasons of that condition should be examined. In our study, it was determined that the conditions developed on behalf of the Mamelukes; however, the aforementioned states did not erase each other from history under the influence of religious and political factors.

Keywords: Mamelukes, Ilkhanids, Islam, Sect, Religion.

Giriş

1250-1517 yılları arasında hüküm süren Memlûk devletinin kuruluşu bu devletin İslam coğrafyasının ve hicrî sekizinci asra kadar uzanan tarihî şartların neresinde yer aldığı ile yakından ilgilidir. Memlûk Devleti, söz konusu coğrafya ve yüzyılın tarihî şartlarına cebren dahil olmaya çalışan Moğolların ilerleyişini tarihte durdurma şerefine nail olmuş bir devlettir. Bu itibarla yönetim anlayışı ve Moğolların ilerleyişini durdurması ile dikkatleri üzerine çeken Memlûk Sultanlığı alelade bir devlet olarak düşünülmemelidir. Moğolların hükmettiği coğrafyada meskûn Müslümanlar Moğollara karşı bıkmadan mücadele etmek zorundaydı. Müslümanları kendi yanına çekemeyeceğini anlayan Moğol hükümdarı Hülâgu Han, bu durumun en belirgin örneğidir. Ancak Hülâgu Han'ın uyguladığı politikaların zaman içerisinde değiştiği bilinmektedir. Anlaşıyor ki dinî anlamda aynı çizgide olmamalarından kaynaklanan durumu menfaatine kullanmayı tercih eden Hülâgu Han, Batı seferine çıktığında Müslüman olanlara yönelik hasmane tavır sergileyerek bilhassa İslamiyeti zayıflatmak ve Sünnîleri etkisizleştirmek için mezhepleri kullandı. Diğer taraftan Şia'nın en katı kollarından biri olan Bâtınîleri ortadan kaldırmak suretiyle Alamut kalesini aldı ve Bâtınî lideri Rükneddin Hürşah'ı öldürdü. Bölgede bulunan Hristiyanlara karşı olumlu bir politika izledi ki; hanımı Dokuz Hatun'un Hristiyan olmasından dolayı onlara farklı bir yaklaşım içinde olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlar için kutsal sayılan ancak Abbâsî devletinde IX. yüzyıldan itibaren sürekli itibar kaybı halinde olan ve yalnızca Sünnî Müslümanların manevi kıymet verdiği bir kurum olarak kalan halifelîğe son verildi. Esasında konu açıktır: Hülâgu Han'ın Hristiyanlara verdiği destek ile bölgede 1090'lı yıllarda başlamış Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki mücadelelerin körüklenmesinde etkili oldu. Öte yandan aşağıda görüleceği üzere, Hülâgu'nun insanlar arasında bir birlikten söz edilemeyen İran'a gelişinin siyasi ve askeri tesiri, sosyal ve dini tesirinden daha büyük oldu.

Peki Memlûk Devleti bir Türk-İslam devleti olarak, Hülâgu Han'ın izlediği bu politikanın tazyîkini kırmaya çalışarak ve İslam dininin koruyuculuğunu-savunuculuğunu üstlenerek leh ve aleyhine hangi durumlarla karşılaşmıştır? Memlûk Sultanı Baybars öncelikli olarak Kahire'de İlhanlıların ortadan kaldırdığı hilafeti tekrar tesis etti. Bu vesile ile Müslümanların kaybolan güvenlerini yeniden kazanmasını sağladı. Yukarıda değindiğimiz üzere İslam'ın varlığına son vermek isteyen İlhanlı Devleti'nin uyguladığı dinî siyaset ile Hristiyan dünyasının yaklaşmasına karşılık İslam dininin hamiliği için hiç de küçümsenmeyecek bir uğraş verme içerisine giren Sultan Baybars'ın, Altınorda Devleti ile ittifak kurması, İslam dininin varlığını sürdürmesinde etkili oldu. Ancak bu duruma sadece dinî bir yaklaşımla bakmak doğru değildir. Sultan Baybars, Altınorda Devleti'nin İlhanlılar ile olan ihtilafından faydalanmak istedi,

böylece İlhanlılara karşı koymak için bir müttefik kazandı. Altınorda Devleti Sultanı Berke'nin Müslüman olması, Baybars'ın bu siyasetini daha da kolaylaştırdı ve etkin hale getirdi.

Bu durum nedeniyle İlhanlı Devleti de müttefiklikler kurma girişimi yaparak Memlûk Sultanlığı'nı sonlandırmak için Batı ile irtibat kurma teşebbüsünde bulundu. Hatta Hristiyan batı dünyasına doğunun kutsal topraklarını vaadeden bir tablo vardır. Ancak Moğollar Batı devletlerinin gözünde tehdit arzemediği için ve kendi aralarındaki meselelerinden ötürü İlhanlı Devleti'nin teklifine sıcak bakmadılar. Buna rağmen İlhanlı hanları amaçlarını her zaman canlı tuttu.

Memlûk-Moğol Hanedanları Münasebetleri

H.656/M.1258 başlarında Moğol devleti hükümdarı Hülâgu, halifeliğin başşehri olan Bağdat'ı ele geçirdiği vakit Abbâsî Halifesi el-Mustasım Billah idi. O döneme kadar kayda değer bir çalışması olmadığı gibi önemli meselelere kayıtsız kalması ile tanınmış halife, söz konusu tehlikeye yönelik olarak da maiyetindekilerin de etkisi ile önlem alma gereği duymadı. Zira halifenin etrafı yalnız liyakatsiz devlet adamlarıyla değil hainlerle de çevriliydi. Vezir el-Alkâmi Muhammed b. Ali başta olmak üzere halifeye Hülâgu ile iş birliği yapmak suretiyle ihanet eden ağırlıklı olarak Arap olan devlet ricalinin entrikaları sebebi ile, Hülâgu Han, Abbâsî halifeliği üzerine eğildi. Öncelikle 1257 yılında şehrin surlarının yıktırılmasını, halife ile görüşmek üzere kendi karargahına gelmesini istediğini belirten bir elçiyi Bağdat'a gönderdi. Bu teklifin reddedilmesi üzerine Ketboğa ve Kadgan öncülüğündeki kuvvetler beraberinde otuz bin kişilik bir ordu ile Bağdat'a girdi. Kırk gün süren katliamdan kuyu ve kanallara saklananlar dışında kurtulan olmadı. Halife başkenti terk etti ve üç oğluyla birlikte Moğollara teslim oldu. Hülâgu Bağdat'dan (Reşîdeddîn, 1957; III/ s. 57-59) birliğine dönerken elinde esir tuttuğu Abbâsî halifesinin tekmelenerek öldürülmesini emretti (Reşîdeddîn, 1957, III/s. 60-61). Beş asır süren Abbâsî halifeliğinin yıkılışı bu kadar kolay oldu.

Hülâgu Irak'a hakim olmakla birlikte Suriye'yi ele geçiremedi ve Suriye, İlhanlı-Memlûk çekişmesinin temel nedeni oldu. Suriye'yi ele geçirmek adına Hülâgu'nun faaliyetleri hız kazanırken, Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Sâlih Necmüddîn Eyyûb'un ölümü ile Mısır ve Suriye'de başlayan kaosun boyutu bütünüyle değişti. Onun, ağırlıklı olarak Harezmliler ve Kıpçaklardan oluşturduğu memlûkleri, oğlu Turanşah devrinde Mısır'da 1250'de Memlûk Devleti adı ile yeni bir Türk devleti kurmak suretiyle yeni bir dönemi başlattı. Hülâgu'nun Bağdat'tan sonra Suriye'ye yöneldiği süreçte Memlûk devletinde el-Melik el-Muzaffer lakabı verilen Kutuz tahta geçirildi (Kuşçu, 2002; s. 622). Ancak daha sonra gelen haberle büyük Han'ın ölümünü öğrendi ve geriye dönüşünden önce ordunun idaresini baş komutan olarak tayin ettiği Ketboğa'ya bıraktı. Bundan sonra Ketboğa Memlûklere mektup göndererek teslim olmalarını istedi ancak Sultan Kutuz

bu isteği reddettiği gibi sefaret heyetini dahi katletti. Bunun üzerine Ketboğa ordusu ile Filistin'e yürüdü ve Ayn Câlût mevkiinde Memlûklerin orduları karşısında tam bir bozguna uğradılar. 1260 yılında Memlûk devletinin Moğollar'ı Ayn Câlût'ta hezimetle uğratmasıyla, Memlûk devleti Suriye'ye tamamen hakim oldu ve Mısır-Suriye birliğini sağladı. Böylece bu devlet kısa bir zamanda dünyanın en büyük siyasi güçlerinden biri haline geldi ve adeta Ortaçağ tarihinin ağırlık merkezi Doğu Akdeniz'e nakledildi. Öteden beri İslam ve Hristiyan dünyasının mücadelelerinin vuku bulduğu bu bölgenin maruz kaldığı bulanık yapıyı kısa vadede de olsa yumuşatan Memlûkler, kuvvetli ve düzenli ordularıyla Haçlıların mücadelelerini İslam alemi lehine çözdüler ve Moğol istilasını durdurmaya başladılar (Kanat, 1996; s. 38).

Moğollar Ayn Câlût hezimetinden sonra amaçlarından vazgeçmediler; daima Suriye'yi işgal etme düşüncesini yaşattı. İran'a hakim olan İlhanlılar bu hedefi gerçekleştirmek için ellerinden gelen bütün çabayı gösterdi. Avrupalılar da onlara gerçekleştirdikleri Haçlı Seferleri ile yardımcı olup, Memlûk devletine karşı olan mücadelelerine iştirak etti.

Memlûkler anlaşıldığı üzere baştan beri Moğollar ve Haçlılarla savaşmış ve onları Şam diyarından çıkardı. Sultanlığın payına yeni işlevler düştükçe, bir başka deyişle bölgeye zarar vermeye yeltenenlerin savuşturulması sorumluluğu ile 1265 yılında Kilikya/Sis'i sultanlıklarına katarak Dârü'l-İslam'ın bir parçası yaptılar (İbn Cemaat, 1938; s. 361). Bu itibarla Memlûklerin cihad mefkûresine bakış açısını da gösterebilecek bir delil niteliğinde İbn Teymiyye'nin, Melik Muhammed bin Kalavun'a yazdığı mektubundaki şu ayetler gösterilebilir: *"Allah, müşrikler hoşlanmasalar da kendi dinini bütün dinlere üstün kılmak için rasûlünü hidayet ve hak din ile gönderendir."* (Tevbe Sûresi, 9/33) Sultana selam ettikten sonra da şöyle devam eder: *"Allah bu dinin kıyamet gününe kadar tüm dinlerden üstün olmasını istemektedir ve şahit olarak Allah yeter. Allah Müslümanlara malları ve canlarıyla cihat etmelerini farz kılmıştır. Cihat gücü yeten her Müslüman için görevdir. Müslümanların her yıl en az bir defa düşmanlarıyla cihat etmeleri gerekir."* (İbn Teymiyye, 1976; s. 179).

Gazan Han zamanında (1294-1304) İslamiyet'e dahil olunduktan sonra Haçlılarla mücadeleler devam etti. Ancak bu çabalar onları zafere ulaştıramamakla beraber Kalavun hanedanının hakim olduğu dönemde Memlûk Devleti önünde Ayn Câlût'ta uğradıkları yenilgiden çok daha kötülere ile karşılaştırdı. İlhanlılar, Nastûrîlik mezhebine ilgi duyan Hülâgu'nun oğlu ve vârisi Abaka (1265-1281), Abaka'nın oğlu Argun (1284-1291) zamanlarında, Memlûk Sultanı Kalavun'un tahta çıkmasından hemen sonra hiç gecikmeksizin onun Suriye'deki hükümlerine sahasına tecavüz etmeye başladılar. Daha da ileri giderek Memlûkleri Suriye'den çıkarıp atmak maksadıyla Hristiyan dünyasının başı Papa ile ve aynı zamanda Avrupa'daki çeşitli kraliyet hanedanları ile haberleşerek ve temaslarda

bulunarak Batıların yeni bir Haçlı Seferi düzenlemelerini istediler. Bu Haçlı Seferi gerçekleşemediği gibi kısmen Ermeniler, Franklar ve Gürcülerin katılımıyla da takviye edilmiş Abaka'nın ordusu 1280 yılında Hıms yakınında Memlûk ordusu karşısında sayı üstünlüğüne sahip bulunmasına rağmen feci bir mağlubiyete uğradı (Hitti, 2011; s. 933-934). Seylan kralı, Mısır'a gönderdiği elçi ile birlikte bir de mektup yolladı ancak bunu Kahire'de kimse okuyamadı. Halkının Moğollara yaptığı yardım dolayısıyla Küçük Ermenistan viranelik haline getirildi ve Haçlıların elinde bulunan çok sayıda kale ve hisarlar düşürüldü. Çıkan savaşlarda yerle bir edilmiş bulunan Filistin'deki Trablusşam birkaç yıl içinde yeni baştan imar edildi ve fakat eski yerinde değil de denizden beş altı kilometre iç kısımda Ebû Ali (Kaadîşa) etekleri üzerinde yeniden kuruldu. Kalavun, saltanat yıllarının sonuna doğru devlet dairelerinin her çeşidinde çalışmakta olan Hristiyan tebaasının işlerine son verilmesi için emirnameler çıkarmış bulunuyordu (Hitti, 2011; s. 934). Bu haliyle devletin yapmaya çalıştığı şey; ulvî ve fedakarca İslam'a hizmet etme ülküsü ile atılan küçük ama emin adımlardan başka bir şey değildi.

1300 yılında gerçekleşen Haznedâr savaşına müteakip Suriye'nin merkezi Dımaşk (*Şam*) İlhanlılara dahil oldu ve Gazan Han'ın vekil bıraktığı Emir Kıpçak'ın Memlûk hakimiyetine girmesine kadar yüz gün süreyle Moğolların elinde kaldı. Öte taraftan Haznedâr savaşı ile galibiyet elde eden İlhanlılara karşı intikam teşebbüsüne geçen en-Nâsır Muhammed bin Kalavun tarafından 1303 yılında Merc es-Suffâr'da (*Şaghab*) yenilgi tattırıldı. Yine 1303 yılında Tedmür civarında yapılan savaş ise Memlûklerin galibiyeti ile neticelendi (Yiğit, 2008; s. 141). Dolayısıyla Moğol tehlikesi, Ebû Said ile en-Nâsır Muhammed bin Kalavun arasında 1321 yılında barış sağlanıncaya kadar devam etti. Ez-Zâhir Baybars döneminde İran Moğolları ile olan düşmanca münasebetler tabi olarak Kalavun hanedanının Memlûk devletine hakim olduğu dönemde de aynı şekilde devam etti. Diğer bir Moğol devleti olan Altınorda ile olan münasebetler ise karşılıklı ticari ilişkiler ve ortak düşmanları olan İran Moğollarına karşı birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymalarından dolayı daima dostane olarak devam etti (Kanat, 1996; s. 39).

Bir türlü sağlanamayan mutabakat, ancak Berke Han'ın Abaka Han ve Hülâgu Han ile giriştiği zorlu ve uzun süren mücadeleler sonucunda Memlûk sultanlarının hükmettiği Mısır ile Altınorda arasında ciddi siyasi ilişkiler sayesinde XIII. yüzyılın son yarısında gerçekleşti (Kanat, 1996; s. 40).

Memlûk-İlhanlı ilişkileri daha önce de geçtiği gibi baştan itibaren düşmanlık üzerine kuruldu. Memlûk sultanı Kutuz mağlup etmesi imkansız görünen Moğollara ilk mağlubiyetlerini tattırdı, İslam tarihine adını altın harflerle yazdırdı. Bu savaştan sonra zamanın iki büyük devleti sürekli savaşlar. Aralıklarla bir asırdan fazla devam eden iki devlet arasındaki bu savaş hali; İlhanlı hükümdarlarının Müslüman oldukları dönemden itibaren yerini zaman zaman sulh dönemlerine bıraktı (Yiğit, 2008; s. 140).

İlhanlıların İslamiyet'e Yaklaşmasında Memlûklerin Etkisi

Öncelikle Moğolların hangi Tanrı'ya inandıkları sorusuna açıklık getirilmelidir: İranlılar Moğolların ortaya çıktığı dönemde Müslümanlardı. İslamiyet'ten önceki dinleri olan Zerdüştlükte "Hürmüz" ve "Ehrimen" iyilik ve kötülük tanrılarıdır. Moğol ve İranlıların kullandıkları birbirine benzeyen Tanrı adları etnografların ve tarihçilerin dikkatinden kaçmamıştır. Tesadüf olmadığı düşünülen bu benzerliği gözden kaçırmayan Schmidt ve Ratsel gibi araştırmacılar dikkatini bu konu üzerinde teksif etmiştir ki "körmüst" kelimesi oldukça iyi biliniyor. Ayrıca Huc E. R. Çingis-han'ın tac giyme merasimini tasvir ederken bu kelimedden bahsetmektedir. Aynı kelimenin Holstunskiy ve Kovaleskiy'in sözlüklerinde geçtiği Banzaroff ve Blochet tarafından kaydedilmektedir. Banzaroff, Körmüst ve Gök-Tanrı kelimelerinin aynı olduğu görüşündedir. Çingis-han'a bazen Gök'ün oğlu, bazen Körmüst'ün oğlu, bazen de Çince olarak *T'ien-tse* diyorlardı. Budistler Sanskritçe ve Tibetçe kitapları Moğolca'ya çevirirken "*indra*" kelimesini "*körmüst*" ile karşılamışlardı ki bu da söz konusu kelimenin Budist propagandasının başlamasından daha önce Moğollarda mevcut olduğunu gösterir. Eğer körmüst kelimesi Moğolca'ya başka bir dilden geçmişse bu Farsça'dan değil, Budizm ile Hintçe'den geçmiştir ve Hint İran mitolojisine göre de Varuna'nın karşılığıdır (Gumiliev, 2003; s. 270). Alanının uzmanları tarafından yapılan bağlayıcılığı yüksek olan bu değerlendirmeler Moğolların Budizm'e inandıklarını doğrular nitelikteydi.

Reşidüddîn'in tarihî çalışmalarında açıkça ortaya çıkmayan çelişki bilinci diğer bir Fârisî tarihçi olan ve varoluşun tanımlayıcısı Kutuz lakaplı Şerefüddîn Abdullah bin Fadlullah Eş-Şirâzî'nin (h.663-730/m.1264-1330) eserlerinde görülmektedir. Memlûk Devletinin İslam anlayışını ve İslamiyet düşmanı olan Moğollar'a karşı zaferlerini teyit ederek Müslümanların bir gün Moğol vahşetinden ve İslamî olmayan saltanatlarından kurtulmalarını umduğunu belirten şu satırları kaleme almıştır: "*Allah, müminlerden mallarını ve canlarını kendilerine verilecek cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler. Kâfirlere ve münâfıklara boyun eğmeyin, takvâ hususunda yardımlaşın.*" Giderek artan bu bilinç sadece bu konuda değildi. Zira düşmanlardan da bahsediyordu. Bu durum Moğollar, yasaları ve Cengizhan'ın anlatıldığı tarafsız ifadelerden de anlaşılmalıdır (Ömerî, 1968; II/s. 17-18). "*Yasaları arasında Sünnîliğe uygun olanlar vardır. Bu şahıs sadece bir kral ya da yazar değil, aynı zamanda çok güçlü bir zihne ve duygulara sahip.*" Moğollar ve Cengizhan hakkındaki bu ifadelerden dolayı Bağdat'ı ele geçirip Abbasi hilafetini yok etmesi dolayısıyla İslam alemine gerçek zararı veren kişinin Cengizhan oğlu Tuluy'un oğlu Hülâgu olduğu anlaşılmaktadır (Ömerî, 1968; II/s. 17-18). Cengizhan'ın torunu Berke Han, Memlûklerle bir olup İran İlhanlılarından olan amcaoğullarına karşı geldi (İbn Abdu'z-Zâhir, 1976; s. 88-89). Moğolların İslam'a yaklaşmasında yasalarının Sünnîliğe uygun olması da etkili oldu. Ayrıca Sünnîliğe benzerliğinden dolayı bu yasalar Mısır'ın bazı bölgelerinde tatbik edildi

(Ayalon, 1971; s. 105-106). Gerçekten İran sadece Safevîler zamanında Şiileşmedi fakat İmâmî mezhebe intisap etmek için bir tek zorlama yapılmadı. Cengizhan zamanından beri Yasa'da vurguladığı Moğol örfüne kadar dinî müsamaha devam etti (Makrizî, 1853; c.II /s. 220-221).

Gazan Han döneminde Memlûk tahtında Sultan el-Melik en-Nasır Muhammed bin Kalavun bulunmaktadır. Üç ayrı saltanat devresi toplanacak olursa Memlûkler arasında en uzununu olduğu gibi aynı zamanda İslam tarihi ana kaynaklarında görülen en uzun süre ile hükümlan olmuş devlet başkanlarından biri olduğu görülür. El-Melik en-Nasır Muhammed bin Kalavun'un bu uzun süreli kırk iki yıllık saltanatı döneminde, Moğolların Gâzân Mahmud idaresinde tertiplendiği Memlûkler'e yöneltilmiş en sonuncu ve en ciddi istila teşebbüsü akabinde İlhanlı devletinde resmî din İslamiyet oldu (Hitti, 2011; s. 936).

İlhanlı hükümdarı ve Hristiyanların hamisi Abaka 1268'de IV. Papa Clemens'e ve III.Nikolai'a (1277-1280) elçi göndererek Mısır Memlûklerine karşı bir Haçlı seferi düzenlenmesini istedi fakat Katolik Avrupa destek vermeyi reddetti. Bu durumla beraber İlhanlılar İslam'ın gücü karşısında eğilmek zorunda kaldı. 1295'te İran'da İlhanlı tahtına geçen Gazan Han (h.649-703/m.1295-1304) İslamiyet'i kabul etmek suretiyle İran'ı büyük kağan ulusuna bağlayan vassallık bağlarını kopardı, eski Moğol gelenekleri ve yasasını bir kenara attı (Gumiliev, 2003; s. 243).

Kahire'yi kendisine h.659/m.1261 tarihinden beri mahal edinen Gazan Han'ın, devletin resmî dini olarak Sünnî İslam'ı yol edinmesi Müslümanların halifesine bağlılığının bir göstergesiydi (Devâdârî, 1971; VIII/s. 76). Görünen o ki İlhanlılar bu şekilde davranmadı ve Gazan Han İslamiyet'i kabul eden bir han olmasına rağmen Müslüman Memlûk Sultanlığı altındaki bölgelere çeşitli saldırılarda bulundular. Gazan Han, Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü içine alan geniş coğrafya üzerine ilk saldırısını 699/1299 yılı Muharrem ayında gerçekleştirdi. Bilâd'ın geçilmesini müteakip Memlûk ordusunun bölgeyi terk etmesi Şam'ın düşmesini de etkiledi. Zira Gazan Han ikinci hamlesini h.700/m.1300 yılı Muharremi'nde yapıp Suriye'de bir belde olan Kayseriyye'ye kadar ulaştıktan sonra (Makrizî, 1972; c.I/III, s. 906-909) üçüncü ve son hamlesini de 1303 yılı Cemâziye'l-âhirinde yaptı ve Memlûklerin ezici hezimetine rağmen Dımaşk'a ulaştı (Makrizî, 1972; /III, s. 930-938). Gazan Han h.699/m.1300 yılı Cemâziye'l-evvel ayında şehri ve beldeleri terk ettiğinde Memlûkler Şam'a döndü. Anlaşıldığı üzere Mısır, Şam ve Hicaz'da Memlûkler geleneksel Sünnî bakış açısıyla iktidarlarını ve devletlerini meşru kıldılar ancak İlhanlılar bunu başaramadılar. Gazan Han, Dımaşk'a saldırıya kalkıştığında İlhanlı ordusu Şam'ı işgal altında tuttu ve Gazan Han'ın talebi üzerine şehrin ilim adamları kendisiyle Merc-i Raht'ta karşı karşıya geldi.

Moğollar tarafından Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra İlhanlı iktidarında bir tarafta ulusal bir devlet olan İran konsepti, diğer tarafta ise ümmetin ve Dârü'l-İslam'ın birliğine dayanan Sünnî bir devlet konsepti olmak üzere

ideolojik bir sorun ortaya çıktı. Gazan Han'ın yaylağının adı *Ocan*'dan *Şehrü'l-İslam*'a dönüştürüldü. Hatta İlhanlı yazarlar ve tarihçiler Gazan Han'ı Sünnî Fıkıh geleneğine ait olan *İslam'ın padişahı* ya da *imanın müceddidi* ya da *asrın müceddidi* olarak tanımladılar (Reşîdeddîn, 1959; c.I/ s. 213-215).

İlhanlıların Şiiliğe Yönelmesi

Gazan saldırıları Memlûk devleti için ciddi bir tehlike oluşturmamıştır. Gazan'dan sonra gelen Olcaytu Han (h.703-716/m.1304-1316) bu saldırılara bir son verdi. Aynı zamanda Sünnî mezhebinden de tedricî olarak vazgeçerek on iki imamın Şii mezhebine geçiş yaptı. Olcaytu Han, Hanefî mezhebini terk ederek Şafii mezhebine geçti. H.709/m.1309 yılı Zî'l-ka'desi'nde ise İmâmî mezhebe bağlılığını ilan etmiştir (Makrizî, 1853; c.II/s. 220-221). İlhanlıların Memlûk Devleti'ni yok etmekte başarısız olmaları ve Şii mezhebine olan tedrici yönelişleri tabi olarak devlet ideolojilerini etkilemiştir. Ancak bu etkilenme, kendilerini İranlılığa maletme veya eski İran medeniyetinin bir uzantısı olarak görme amaçlı değildir.

Sünniliğin İlhanlılarda Tekrar Etkili Olması

Ebû Said Bahadırhan (h.716-736/m.1316-1336) zamanında İlhanlı Devleti dağıldı ve birçok küçük devlete bölünerek kendi içinde çatıştı. Olcaytu Han'ın ölümü üzerine henüz on iki yaşındaki Ebû Said Han 1317 yılında İlhanlı devletinin başına geçti. Dolayısıyla küçük yaşta olmasından dolayı Emir Çoban devlet idaresinde yetki sahibi oldu (Spuler, 1987; s. 132). Ebû Said Han tahta çıktıktan sonra ilk iş olarak, Sünniliği Şiiliğin karşısında yeniden devletin resmî mezhebi yaptı ve bastırılan sikkelerin üzerinde bulunan on iki imamın adlarını kaldırarak yerine dört halifenin adlarını tekrar yazdırdı (Spuler, 1987; s. 213). Bu durumda koyu bir Sünnî olmasının etkisi bulunmaktadır. Ebû Said Han bununla da yetinmedi, Olcaytu Han'ın uygulamaya başladığı yasakların ve değişikliklerin hepsine son verdi. Böylelikle İlhanlı Devleti'nin hakim Şiiliğini zayıflattı (Grousset, 2001; s. 30).

Sonuç

Bu çalışmada İslam dininin hamiliğini üstlenen Memlûk Devleti'nin İlhanlı Devleti'ne karşı sergilediği dinî-mezhebî tavır ortaya konulmaya çalışıldı. Haçlılara karşı bir mücadele içerisinde olan Memlûk Devleti, İlhanlı Devleti karşısında da siyasî-dinî mücadeleye başladı. İki devlet arasında gerçekleşen savaşların temalarından biri de kuşkusuz mezheptir.

Memlûk Sultanı Baybars Kahire'de İlhanlıların ortadan kaldırdığı hilafeti tekrar tesis etmesi vesilesi ile Müslümanların kaybolan güvenlerini yeniden kazanmasını sağladı. Yukarıda değindiğimiz üzere İslam'ın varlığına son vermek isteyen İlhanlı Devleti'nin

uyguladığı dinî siyaset ile Hristiyan dünyasının yaklaşmasına karşılık İslam dininin hamiliği için hiç de küçümsenmeyecek bir uğraş verme içerisine giren Sultan Baybars'ın, Altınorda Devleti ile ittifak kurması, İslam dininin varlığını alasıyla sürdürmesinde etkili oldu. Ancak bu duruma sadece dinî bir yaklaşımla bakmak doğru mudur? Elbette İslam dünyasının güvenini ve sevgisini kazanan Memlûk Devleti'nin, İlhanlılar ve Haçlılara karşı İslam dini için verdiği mücadelelerin siyasi etkenlerden beslendiği unutulmamalıdır.

Sonuç itibariyle Memlûk Sultanlığı ve İlhanlı Devleti'nin arasındaki ilişkiye bir ad vermek gerekirse bu ad bir çekişme; çekişme ise esasında her iki devletin kuruluşları meselesi oldu. İncelenen döneme ilişkin net olarak söylenebilecek gerçek ise Memlûk Devleti'nin en parlak dönemlerine damga vuran sultanların, İslam dinini İlhanlılardan koruma gereği duydukları gerçeğidir. Çalışmamızda Memlûk-İlhanlı mücadelesinde dini farklılıkların etkisini ortaya koyma gayretimize rağmen Memlûk-İlhanlı arasındaki siyasette İlhanlılar'ın Suriye'ye hakim olmak istemelerinin etkisi de gözardı edilmemelidir.

Kaynakça / Reference

- İbn Abdü'z-Zâhir, Muhyiddîn, (1976), *Er-Ravzu'z-Zâhir fi-Sîreti'l-Mülki'z-Zâhir*, (tah. Abdülaziz el-Hoytar), Riyad.
- Ayalon, David, (1971), The Great "Yasa" of Chingiz Khân, *Studia İslamica*, 33, 97-140.
- Batur, Ahsen, (2014), *Türkler Hakkında Gördüklerim*, İstanbul, Selenge Yayınları.
- Brockelman, Carl, (2014), History of The Arabic Written Tradition (haz. Joep Lameer), *Handbook of Oriental Studies*, Volume, 117/ II. Leiden.
- Devâdârî, Ebî Bekir bin Abdullah bin Aybek, (1971), *Kenzu'd-Dürer*, (tah. U. Haarmann), 1/8. Kahire, Masâdır-ı Târihu Mısru'l-İslamiyye.
- İbn Cemâat, Bedreddin Ebî Abdullah Muhammed, (1938), *Tahrîru'l-Ahkâm fi-Tedbîri Ehli'l-İslam*, (Tah. H. Kofler), Almanya.
- Gibb, H. A. R., (1991), *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Endülüs Yayınları.
- Gumiliev, Lev Nikolayeviç, (2003), *Muhayyel İmparatorluğun İzinde*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul, Selenge Yayınları.
- Günaltay, M. Şemseddin, (1991), *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, Endülüs Yayınları.
- Hazard, Paul, (1996), *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, İstanbul, Ötügen Neşriyat.

- Hamidullah, Muhammed, (2013), *İslam Müesseselerine Giriş*, İstanbul, Beyan Yayınları.
- Hemedânî, Reşîdeddîn Fazlullah, (1957), *Câmiü't-Tevârih*, cüz III. (tah. Abdülkerim Ali oğlu Ali Zâde), Bakü.
- Hemedânî, Reşîdeddîn Fazlullah, (1959), *Câmiü't-Tevârih*, cüz I/II. (tah. Behmen Kerîmî), Tahran.
- Hitti, Philip. K. (2011), *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, İstanbul: İ.F.A.V. Yayınları.
- Humphreys, R. S., (2004), *İslam Tarihi Metodolojisi*, İstanbul, Litera Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim, (2003), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötügen Neşriyat.
- Kanat, Cüneyt, (1996), *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Kehhâle, Ömer Rıza, (1957), *Mu'cemu'l-Müellifin*, Dımaşk, Terâcimü'l-Musannifî'l-Kütübî'l-Arabiyye.
- King, David A., (2011), *Memlûk Astronomisi*, (çev. Ayşe Dudu Kuşçu), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 1 (29), 421-460.
- Köprülü, Fuad.-Barthold, William, (1963), *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara, T.T.K. Yayınları.
- Köprülü, Fuad, (1943), *Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları*, *Belleten*, VII/27, Ankara, T.T.K. Yayınları.
- Kuşçu, Ayşe Dudu, (2002), "İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Memluklerle İlk Teması", *Türkler Ansiklopedisi*, 8, 364-375.
- Levanoni, Amalia, (2011), *The Halqah in The Mamluk Army*, *Mamluk Studies Review*, XV. 37-65.
- Makrizî, Takıyüddîn Ebi'l-Abbâs Ahmed bin Yusuf, (1853), *el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi-Zikri'l-Hıtat ve'l-A'sâr*, (I-II), Bulak.
- Makrizî, Takıyüddîn Ebi'l-Abbâs Ahmed bin Yusuf, (1972), *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, (tah. Muhammed Mustafa Ziyâde), Kahire.
- Merçil, Erdoğan, (2000), *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara, T.T.K. Yayınları.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdu'l-Vahhâb, (2004), *Nihâyetü'l-Ereb fî-Fünûni'l-Edeb*, c.XXIX, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ömerî, Şehâbeddîn Fazlullah, (1992), *Et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif*, (Tah. Semir ed-Durûbi), el-Kerek.
- Ömerî, Şehâbeddîn Fazlullah, (1986), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî-Memâliki'l-Emsâr*, *Devletü'l-Memâliki'l-Ülâ*, (neşr. Dorothea Kravulsky), VI.bab, Beyrut, el-Merkez el-İslamî li'l-Behûs.

- Ömerî, Şehâbeddîn Fazlullah, (1968), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî-Memâlikü'l-Emsâr*, bab II, (tah. Klaus Lech), Weisbaden.
- Rásony, Laszlo, (1983), *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Ankara, T.K.A.E. Yayınları.
- Seyyid, Rıdvan, (1984), *el-Ümmet ve'l-Cemaat ve's-Sulta*, Beyrut, Dirâsetü fi'l-Fikri's-Siyâsî el-Arabîyu'l-İslâmî.
- Spuler, Bertold, (1987), *İran Moğolları Siyasî, İdarî ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, TTK Yayınları.
- Şâkir, Muhammed, (1990), *et-Târihü'l-Arabî ve'l-Müerrihûn*, c. III, Beyrut, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin.
- Şeşen, Ramazan, (2012), *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, İ.S.A.R. Vakfı Yayınları.
- Şeşen, Ramazan, (1998), *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, İ.S.A.R. Vakfı Yayınları.
- İbn Tangrıbirdî el-Atabekî, C., (1984), *El-Menhelu's-Sâfi ve'l-Mütevfi Bağdâdu'l-Vâfi*, I. Beyrut: El-Hey'eti'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü'l-Kitâb.
- İbn Tangrıbirdî el-Atabekî, C., (1992), *En-Nücûmu'z-Zâhire*, c. VIII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Teymiyye, (1976), *Er-Risâle ilâ es-Sultan el-Melik en-Nasır*, (neşr. Selahaddin el-Müneccid, Beyrut.
- Togan, Zeki Velidî, (1985), *Tarihte Usûl*, İstanbul, Enderun Yayınları.
- Turan, Osman, (2011), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Yiğit, İsmail, (2008), *İslam Tarihi, Memlûkler*, İstanbul, Kayıhan Yayınları.
- Zâhirî, Garsüddîn Halil Şahin, (1892), *Zübdetü Keşfu'l-Memâlik ve Beyânu't-Turuk ve'l-Mesâlik*, Paris.
- İbn Zunbul, (1998), *Ahîretü'l-Memâlik*, Mısır, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü'l-Kitâb.

